

ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА ЯНУША КОРЧАКА: ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

PARTNERSHIP PEDAGOGY BY JANUSZ KORCZAK: A TOOL FOR IMPLEMENTING THE CONCEPT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

У статті розкрито ідеї педагогіки партнерства видатного польського педагога, письменника, громадського діяча Януша Корчака (1878–1942 рр.) в контексті реалізації Концепції Нової української школи. Авторами висвітлено думки педагога щодо важливості батьківського спостереження за розвитком дитини, розуміння її потреб, можливостей та пошуку шляхів розкриття індивідуальності. Вказано на ролі активності дитини у процесі виховання, її суб'єктності та необхідності створення відповідних умов для гармонійного розвитку. Розкрито погляди Я. Корчака на необхідність розумних заборон у вихованні дітей, встановленні меж та кордонів, які є гальмівним фактором у формуванні негативних якостей дитини.

У статті проаналізовано досвід реалізації Я. Корчаком педагогіки співробітництва у «Будинку сиріт», особливості партнерської взаємодії дітей та вихователів. Підкреслено, що головним засобом прийняття колективних рішень в інтернаті були загальні збори, які давали змогу вирішити питання колегіально. Проаналізовано особливості використання «Кодексу товариського суду» як специфічного інструменту встановлення справедливості в умовах дитячого будинку.

У статті висвітлено думки Я. Корчака щодо важливості середовища, в якому виховується дитина, для її розвитку. Розкрито погляди педагога щодо відмінностей ідейного середовища, для якого характерна самодіяльна активність дитини, пошук істини, та догматичного, яке характеризується підпорядкованістю, розсудливістю, обов'язковістю виконання наказів.

Авторами проаналізовано своєрідний виклад етико-моральних поглядів Я. Корчака в «Молитвах тих, хто не молиться», де унаочнено світоглядні засади його гуманістичної педагогіки. Тексти молитов свідчать про глибоке розуміння автором дитячої психології, внутрішніх суперечностей, потреб і переживань дітей, розуміння важливості і складності професії вихователя.

У висновках узагальнено основні ідеї виховної системи Я. Корчака, які співзвучні із Концепцією Нової української школи.

Ключові слова: педагогіка партнерства, Януш Корчак, Нова українська школа, дитиноцентризм, гуманізм, самоврядування

The article reveals the ideas of the partnership pedagogy of the prominent Polish teacher, writer, and public figure Janusz Korczak (1878–1942) in the context of the implementation of the Concept of the New Ukrainian School. The authors highlight the teacher's thoughts on the importance of parental observation of the child's development, understanding of his or her needs, capabilities, and search for ways to reveal individuality. The role of the child's activity in the process of education, his/her subjectivity and the need to create appropriate conditions for harmonious development are emphasized. The author reveals the views of Y. Korczak on the need for reasonable prohibitions in the upbringing of children, the establishment of limits and boundaries, which are an inhibiting factor in the formation of negative qualities of a child.

The article analyzes the experience of implementing the pedagogy of cooperation in the "Orphanage" by J. Korczak, as well as the peculiarities of partnership interaction between children and educators. It is emphasized that the main means of collective decision-making in the orphanage was the general meeting, which allowed to resolve issues collectively. The author analyzes the features of using the "Code of Friendly Court" as a specific tool for establishing justice in an orphanage.

The article highlights the views of Y. Korczak on the importance of the environment in which a child is brought up for his or her development. The author reveals the teacher's views on the differences between the ideological environment, which is characterized by the child's amateur activity and search for truth, and the dogmatic environment, which is characterized by subordination, prudence, and the obligation to obey orders. The authors analyze the specific presentation of Y. Korczak's ethical and moral views in "Prayers of Those Who Do Not Pray, which illustrates the worldview of his humanistic pedagogy. The cycle of prayers demonstrates the author's deep understanding of child psychology, internal contradictions, needs and experiences of children, and his understanding of the importance and complexity of the profession of educator.

The conclusions summarize the main ideas of Y. Korczak's educational system, which are in line with the Concept of the New Ukrainian School.

Key words: pedagogy of partnership, Janusz Korczak, New Ukrainian School, child-centeredness, humanism, self-government.

УДК 37(092)(438)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/79.2.2>

Турчина І.С.,
канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри дошкільної
та початкової освіти
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

Турчин С.О.,
педагог-організатор
Чернігівської гімназії № 33
Чернігівської міської ради

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Основними демократичними цінностями, за які бореться українська освітянська спільнота на сучасному етапі історії, є людяність, свобода, рівність, гуманізм, демократія. Адже від того, які ідеї закладено батьками, школою в дитинстві, залежить майбутнє держави та її громадян. Концепція Нової

української школи, в основі якої лежить педагогіка партнерства, дитиноцентризм, спрямованість освітнього процесу на потреби дитини, спирається як на кращі здобутки національного виховання, так і на провідні ідеї видатних педагогів минулого [7, с. 13]. Цінним для переосмислення в умовах воєнного часу є досвід європейських педагогів, які відчували на собі тягар війни та невизначеності.

Нашу увагу привернула постать Януша Корчака (1878–1942 рр.) – видатного польського лікаря, педагога, наставника – людини, яка своїм життям та діяльністю показала приклад беззаперечної любові та шани до дітей. Ідеї партнерської взаємодії учасників освітнього процесу, які залишаються пріоритетними для української освіти на всіх етапах її розвитку, лягли в основу його оригінальної системи виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Біографія та педагогічна спадщина Януша Корчака є об'єктом розвідок вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, життєвий шлях педагога досліджували Й. Ольчак-Ронікер [8], Н. Слюсаренко [10], М. Чепіль [14] та ін. Через призму спогадів вихованців Я. Корчака дослідила його педагогічну діяльність та погляди Н. Якобчук [15]. Об'єктом уваги науковців (В. Кушнір [5], Marija Čepil & Oresta Karpenko & Włodzimierz Petryk [1], Н. Побірченко [9] та ін.) став порівняльний аналіз педагогічних поглядів Я. Корчака та В. Сухомлинського. Вплив педагогічних поглядів Я. Корчака на гуманістичну систему В. Сухомлинського ґрунтовно досліджено О. Сухомлинською [11]. Актуальність ідей педагога у світлі Нової української школи розкрито Л. Ткачук [12] та ін., окремі аспекти відображення ідей Я. Корчака у педагогіці партнерства в умовах НУШ розглянуто І. Турчиною та С. Турчиним [13].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На нашу думку, в історико-педагогічному дискурсі бракує розвідок, присвячених переосмисленню спадщини Я. Корчака в контексті реалізації Нової української школи.

Мета статті – проаналізувати ідеї педагогіки партнерства Януша Корчака як інструменту реалізації концепції Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Януш Корчак – відомий на весь світ педагог-гуманіст, письменник, журналіст, громадський діяч, який відмовився мати власну родину, ставши натомість батьком для сотні сиріт. У 1912 році він заснував «Будинок сиріт», відомий на весь світ реалізацією ідеї самоврядного колективу. 30 років керівництва, спостереження за дітьми, участі в житті «Будинку» дали змогу накопичити значний досвід партнерської взаємодії вихованців та педагогів.

Ідеї виховної системи польського педагога залишаються актуальними і в наш час. Януш Корчак уважав, що батьки та вчителі повинні бути вдумливими, зацікавленими спостерігачами, знати і розуміти свою дитину, її тривоги, страхи та радощі. Педагог критикував тих батьків, які називаючи власну дитину «невдалою», порівнюють її з іншими, «вдалими» та ставлять їх за приклад. Але всі діти різні, у кожного різні когнітивні здібності, життєвий досвід, характер, інтереси тощо. Януш Корчак писав: «Розум... буває дієвий і пасивний, живий і апатичний, витривалий і примхливий,

покірний і бунтівливий, творчий і епігонський, блискучий і ретельний, конкретний і абстрактний, реальний і літературний...» [3, с. 17]. Тому як батьки, так і вчителі повинні шукати шляхи, які допоможуть розкрити індивідуальність кожної дитини, розвинути її здібності і таланти. На думку педагога, треба віднайти спосіб, у який дитина розумна [3, с. 17].

Актуальними є роздуми автора твору «Як любити дитину» про зручність для батьків покірних доньки чи сина. Вимагаючи беззаперечного послуху, ми чинимо необдуманно, не замислюючись про негативні наслідки – гальмування розвитку дитини, нищення її свободи, сили духу, бажань та мрій [3, с. 18].

Відправною точкою Концепції НУШ є місія початкової школи, що передбачає розвиток дитини з урахування її можливостей, індивідуальних особливостей, формування цінностей людської моралі, ключових та життєвих компетентностей [7, с. 13]. І те, наскільки ця місія буде реалізована, залежить від розуміння вихователями запитів, бажань і прагнень дитини, від узгодженості та злагодженості дій усіх учасників освітнього процесу. Тільки тоді може йти мова про якісну взаємодію, партнерство у навчанні і вихованні.

Порівнюючи педагогіку і медицину, Януш Корчак радив батькам і педагогам пізнавати дітей, спостерігаючи за ними, помічати деталі поведінки, «симптоми» труднощів, негараздів, аналізувати мотиви негативних учинків. Коли вихователь звертатиме увагу на такі моменти, він глибше розумітиме дитину, її проблеми [2].

Педагог уважав, що марно змушувати активну, агресивну за своєю природою дитину, поводитися тихо і спокійно або амбітну, вперту – бути лагідною і слухняною [3, с. 135].

У контексті концепції НУШ керівнику класного колективу варто знати сильні та слабкі сторони свого класу; розуміти, яка діяльність буде більш доцільною та ефективною. Для однієї учнівської спільноти це може бути організація благодійного ярмарку, оскільки більшість дітей люблять виготовляти різні вироби, для іншої – організація концерту, адже клас займається співами і танцями. Кожен колектив має шукати свій власний шлях розвитку та поступу вперед.

Через усю творчість польського педагога проходить ідея активності самої дитини у процесі виховання. Як прихильник «нового виховання» – реформаторської педагогіки ХХ ст. [3, с. 498], Януш Корчак уважав, що дитина є повноцінним, безпосереднім учасником освітнього процесу, суб'єктом виховання, тому вона повинна розуміти власні потреби [3, с. 16]. Дитина має право «бути такою, як вона є» та висловлювати свою думку щодо міркувань і висновків дорослих про неї. Вчитель, у свою чергу, повинен заслужити повагу і довіру

вихованця, «дорости» до них [3, с. 39–40]. Педагог доводив помилковість суджень про те, що дитина «не є, а буде». За його переконанням, кожна дитина – мисляча особа, індивідуальність, яка живе, розвивається, пізнає цей світ і себе, тоді як головне завдання дорослого – створити умови для її повноцінного розвитку [3, с. 42].

Педагог обстоював право дитини на повагу дорослих до її смутку, бажань, запитань. Важливо, щоб вихователь ставився серйозно до турбот, мрій дітей, не перекреслював їх віру у людей необережним словом чи дією [3, с. 152]. Хороший вихователь намагатиметься не припускати подібних помилок, буде розмірковувати над причинами, усвідомить їх, тоді як поганий – власні помилки приписуватиме дітям [3, с. 153–154].

Учні мають право висувати вимоги вихователю, висловлювати свої бажання або небажання. Головне, щоб педагог говорив не до дітей, а з дітьми, обговорюючи, ким вони хочуть бути, а не якими їх хочуть бачити дорослі [3, с. 204].

Проте Януш Корчак виступав за розумні заборони у вихованні дітей. Адже обмеження слугують своєрідним стримувальним фактором, гальмують формування негативних якостей особистості. Тому батьки і вчителі мають встановити межі як своїх, так і дитячих прав [3, с. 44].

Оригінальною є думка педагога про те, що кожен вчитель є дитиною. І, перш ніж виховувати інших, треба вивчити, пізнати потреби, переконання своєї внутрішньої дитини. Педагогіка – наука про людину, а не про дитину, вважав Януш Корчак [3, с. 135]. У цьому теж полягає активність виховання.

Не менш важлива ідея Нової української школи – це педагогіка партнерства. Її компонентами є: шанобливе та доброзичливе ставлення до всіх, повага один до одного, довірливі стосунки, розв'язання питань шляхом діалогу, розподілене лідерство, партнерська взаємодія, рівність прав учасників освітнього процесу, виконання угод, відповідальність один перед одним, дотримання прав людини [6, с. 7].

Януш Корчак був прибічником партнерських стосунків у навчанні і вихованні, реалізувавши ідеї педагогіки співробітництва у «Будинку сиріт». Його вихованці були співгосподарями, активними жителями інтернату, партнерами [3, с. 498]. Взаємодія є там, де є вільна воля дитини і немає насильства. Піклуючись про партнерство з дитиною, її участь в освітньому процесі чи житті колективу, важливо уникати примусу [3, с. 18]. Проте педагог був переконаний, що дитячій спільноті притаманне внутрішнє відчуття порядку і вони не ображаються на ті закони чи заборони, які слугують його дотриманню [3, с. 220].

Вихователь не повинен стояти осторонь дитячих суперечок, чекати, поки діти самі помиряться.

У цьому випадку можна припуститися педагогічної помилки: скривджена дитина мовчатиме, боячись просити про допомогу, відчуваючи ганьбу, страх і сором. А кривдник радітиме і надалі буде тероризувати інших [3, с. 162]. У колективі не повинно бути жодних перешкод для того, щоб відкрито звертатися з проханнями про допомогу.

Важливим засобом у прийнятті колективних рішень Януш Корчак уважав загальні збори, на яких вихованці мали право відстоювати свої міркування або мовчати, погоджуватися або не погоджуватися з поглядами інших. На його думку, такі збори сприяли порозумінню у розв'язанні важливих питань. Однак педагог застерігав від переоцінки їх значення, адже в колективі не може бути беззастережної солідарності [3, с. 244].

Своєрідним прикладом реалізації педагогіки партнерства можна вважати товариський суд, створений у «Будинку сиріт». Для дітей суд був виразником справедливості, адже кожна дитина мала право на захист, шанобливе, серйозне ставлення до себе [3, с. 246].

Уособленням ідеї гуманного, об'єктивного ставлення до всіх дітей, на наш погляд, є «Кодекс товариського суду», який був розроблений колективом закладу і складався більше ніж із 100 пунктів. Так, найкраще покарання, на думку педагога, – це пробачення винуватого. Цікавим є параграф 100 цього Кодексу: «Суд, не каже, що він завинив, не виносить догани, не гнівається, але, вважаючи параграф сто найменшим покаранням, вносить його до графіку судових вироків» [3, с. 250]. По суті, це було покарання без покарання. Суд захищав тихих, слабких, сумлінних, працьовитих дітей, дбав про дисципліну та організованість у «Будинку», адже безлад спричиняє несправедливість у колективі [3, с. 246].

Для суду не було незначних справ – для дитини кожна неприємність є важкою і важливою, а для вихователя слугує джерелом пізнання душі дитини, її внутрішнього світу. За переконанням педагога, товариський суд дозволяє учням усвідомити закони людського співжиття [3, с. 254].

Беззаперечне значення для розвитку дитини має середовище, в якому вона живе, навчається та виховується. Партнерське освітнє середовище сприяє адаптації дитини в соціумі, її благополуччю, закладає фундамент для адекватного світосприйняття.

Януш Корчак був переконаний, що середовищем виховання є дух, що панує в родині. А для вихованців педагога такою родиною був інтернат. Від дорослих залежить якість духу: свобода чи рабство, партнерська взаємодія чи ворожість один до одного, гуманність чи диктатура, конструктивний діалог чи авторитаризм [3, с. 55]. Ідейне середовище педагог протиставляв догматичному. Для останнього характерні такі життєві імперативи, як:

наказ, обов'язок, традиції, підпорядкування, розсудливість, подолання себе, загартування духовної стійкості. Януш Корчак уважав, що догматичне середовище може як викарбувати людину, що буде йти до мети, незважаючи на перешкоди, так і зламати її, виховавши пасивною [3, с. 56].

Ідейне середовище характеризується самодіяльністю дитини, її доброю волею, завзяттям та енергією, радістю від творення, сміливістю у діях. В ідейному середовищі проблема є шляхом до пошуків, сумнів, заперечень, нових знахідок, відкриття істини. Дитина, яка виросла в середовищі поваги до думок інших, радощів пізнання та польоту думки, стане активним творцем свого життя, здатним до співпраці та радісного поступу [3, с. 56–57].

Отже, самоврядування, самодіяльність, активність учасників освітнього процесу – той фундамент, що лежав в основі функціонування «Будинку дитини».

Своєрідним узагальненням педагогічної системи Я.Корчака та її світоглядних засад можна вважати «Молитви тих, хто не молиться». Тонкий знавець людських душ, він зміг дослідити запити і потреби батьків, дітей, вихователів. Розпочинає цикл «Молитва матері», в якій простежується інтуїтивне розуміння матір'ю дитини, їх емоційний зв'язок, а також турбота про майбутнє дитини [4, с. 6–7].

«Молитва хлопчини» [4, с. 8–9] і «Молитва дівчинки» [4, с. 36–37] свідчать про розуміння Я.Корчаком дитячої психології. Вони відображають внутрішні переживання, моральні пошуки дітей, які розуміючи свою недосконалість, слабкість та гріховність, намагаються бути хорошими людьми, борються зі спокусами. Герої цих молитов прагнуть до самовдосконалення, шукають відповіді на важкі моральні питання [4].

Педагогічним маніфестом виступає «Молитва вихователя», яка уособлює квінтесенцію гуманістичних поглядів Я. Корчака. У ній автор висвітлює особливу місію вихователя, пов'язану із самопожертвою, мудрістю і бажанням щастя вихованцям [4, с. 56–57].

Висновки. Таким чином, головними ідеями педагогічної системи Януша Корчака, які відображено і в Концепції Нової української школи, є ідеї дитиноцентризму, гуманного та шанобливого ставлення до дітей, співробітництва та партнерства. Переконані, що орієнтація національної системи освіти на означені принципи та цінності сприятиме її європеїзації та проведенню подальших реформ.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробленні практичних рекомендацій для вчителів та батьків щодо застосування гуманістичних ідей Я.Корчака в умовах воєнного стану.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Chepil M., Karpenko O., Petryk V. Life and heart devoted to children : Yanush Korczak (1878–1942) and Vasyl Sukhomlynsky (1918–1970) are unforgettable. Warszawa: DUX Sp. z o.o. ul., 2017. 249 p.
2. Korczak J. Momenty wychowawcze, Spółka Akcyna «Nasza Księgarnia». Warszawa-Łódź. 36 с. URL: <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/korczak-momenty-wychowawcze.pdf> (дата звернення: 28.01.2025).
3. Корчак Я. Дитя людське: Вибрані твори. Київ: Дух і літера, 2007. 536 с.
4. Корчак Я. На самоті з Богом. Молитви тих, котрі не моляться. К.: Дух і Літера, 2003. 66 с. URL: <https://dnrb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/07/1-1.pdf> (дата звернення: 28.01.2025).
5. Кушнір В. Януш Корчак та Василь Сухомлинський: дві постаті гуманістичної педагогіки: монографія. Умань: Візаві, 2020. 182 с.
6. Меморандум співпраці між усіма учасниками освітнього процесу: педагогами, учнями та батьками URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/na-say-t-novyuy-logotyp.pdf> (дата звернення: 28.01.2025).
7. Нова українська школа: poradnik dla wczelny / za zag. red. H.M. Bibik. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/12/12/11/20-11-2018rekviz.pdf> (дата звернення: 28.01.2025).
8. Ольчак-Ронікер Й. Януш Корчак. Сторінками біографії. Київ : Дух і літера, 2012. 494 с.
9. Побірченко Н. Дві концепції – два погляди на дитинство: Януш Корчак та Василь Сухомлинський. Ponad podziałami: Wspólne perspektywy i dążenia w polsko-ukraińskiej współpracy naukowej. Szczecinek-Dąbrowa Górnicza, 2021. С. 100–118.
10. Слюсаренко Н. Януш Корчак: віхи життєдіяльності і життєтворчості. Гуманна педагогіка у контексті євроінтеграції: ідеї Януша Корчака про абсолютну самоцінність дитини: до 145-річчя від дня народження польського лікаря, педагога, письменника, публіциста, громадського діяча. Умань: ЦП «Компринт», 2023. 234 с. С. 26–31. URL: <https://surl.li/mvugwr> (дата звернення 28.01.2025).
11. Сухомлинська О. Українсько-польські педагогічні впливи в історичному вимірі: випадок В. Сухомлинського (новий коментар до вже розглядуваної теми. Polskie Stowarzyszenie Nauczycieli Twórczych, Szczecinek, Polska – Dąbrowa Górnicza, Polska, 2021.С. 83–99. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/733649/1/Ponad%20podzia%C5%82ami,%20S.%2083%E2%80%939399.pdf>
12. Ткачук Л. Януш Корчак про школу самореалізації та успіху. Гуманна педагогіка у контексті євроінтеграції: ідеї Януша Корчака про абсолютну самоцінність дитини: до 145-річчя від дня народження польського лікаря, педагога, письменника, публіциста, громадського діяча. Умань: ЦП «Компринт», 2023. 234 с. С. 101–105. URL: <https://surl.li/froorm> (дата звернення 28.01.2025).

13. Турчина І., Турчин С. Ідеї Януша Корчака в контексті педагогіки партнерства нової української школи. *Гуманна педагогіка у контексті євроінтеграції: ідеї Януша Корчака про абсолютну самоцінність дитини: до 145-річчя від дня народження польського лікаря, педагога, письменника, публіциста, громадського діяча*. Умань: ЦП «Компринт», 2023. 234 с. С. 105–108. URL: <https://surl.li/olkzbp> (дата звернення 28.01.2025).

14. Чепіль М. Історико-біографічний аспект творчості Януша Корчака. *Гуманна педагогіка у контек-*

сті євроінтеграції: ідеї Януша Корчака про абсолютну самоцінність дитини: до 145-річчя від дня народження польського лікаря, педагога, письменника, публіциста, громадського діяча. Умань: ЦП «Компринт», 2023. 234 с. С. 35–38. URL: <https://surl.li/tenbsx> (дата звернення 28.01.2025).

15. Якобчук Н. Життя, присвячене дітям: Януш Корчак у спогадах своїх вихованців. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 63. Т. 1. С. 29–33. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/63/part_1/5.pdf (дата звернення 28.01.2025).